

มาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรีในการพิจารณาความผิดเกี่ยวกับเพศกรณีการเฝ้า
ตามหลังการถูกตัดความสัมพันธ์

A Reasonable Woman Standard as the Criterion for Judging Sexual Offense
Trials in a Case of Stalking after the Termination of a Relationship

ดร.ปองปรารณ สุนทรเกษม^{*}

Dr.Pongprad Soonthornpasuch

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออภิปรายผลการวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องเกณฑ์มาตรฐานของผู้หญิงที่มีเหตุผล โดยมีประเด็นสนับสนุนจากงานวิจัยเรื่อง “มุมมองในทางกฎหมายเกี่ยวกับการเฝ้าตามหลังการถูกตัดความสัมพันธ์ของนักศึกษาสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งเพื่อศึกษาถึงมุมมองในทางกฎหมายและการรับรู้ของนักศึกษาสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ต่อพฤติกรรมการเฝ้าตามหลังจากการถูกตัดความสัมพันธ์ ประชากรในการศึกษา คือ นักศึกษาปริญญาตรี ภาคปกติ สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จำนวน 157 คน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ประกอบการสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาประเด็นที่น่าสนใจ พบว่า เมื่ออ่านสถานการณ์สมมุติเกี่ยวกับการเฝ้าตาม เพศชายและหญิงมีมุมมองทางกฎหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ นักศึกษาหญิงเห็นว่าการเฝ้าตามควรเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายมากกว่านักศึกษาชาย และระบุว่าจะดำเนินการตามกฎหมายมากกว่านักศึกษาชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม นักศึกษาหญิงและชายที่ถูกเฝ้าตาม เห็นว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย นักศึกษาหญิงที่ถูกตามระบุว่าทำให้หวาดกลัวว่าบุคคลคนนั้นจะเข้ามาทำร้าย สูญเสียอิสรภาพไปบางส่วน มีผลกระทบต่อสภาพจิตใจ ส่วนนักศึกษาชายที่ถูกตามคิดว่าถูกตามมากจนรู้สึกเป็นภัยคุกคาม รบกวนกิจวัตรประจำวัน แต่สำหรับนักศึกษาชายที่เคยเฝ้าตามผู้อื่น ส่วนใหญ่คิดว่าการตามผู้อื่นไม่ผิดกฎหมาย เพราะไม่มีกฎหมายบัญญัติให้เป็นความผิด และไม่เห็นด้วยหากจะบัญญัติให้การกระทำเป็นความผิด เพราะเป็นเรื่องของความรักของคนหนุ่มสาว ผลการวิจัยจึงสอดคล้องกับแนวคิดที่เป็นประเด็นสำคัญอันหนึ่งในการโต้แย้งเกี่ยวกับการพิจารณาความผิดเกี่ยวกับเพศ ได้แก่ เรื่องของการใช้เกณฑ์ ‘มาตรฐานของวิญญูชน’ กับ ‘มาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรี’ ซึ่งในทางกฎหมายมักใช้เกณฑ์การพิจารณาความผิดตามมุมมองของวิญญูชนแบบเดียวกับคดีทั่วไป ในขณะที่นักนิติศาสตร์สกุลสตรีนิยมพยายามเสนอให้ไม่นำหลักเกณฑ์เรื่องวิญญูชนทั่วไปมาใช้ในคดีความผิดเกี่ยวกับเพศที่มักเกิดขึ้นโดยชายกระทำต่อหญิง โดยเฉพาะในคดีการคุกคามทางเพศ แต่เสนอให้นำเกณฑ์มาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรีมาใช้แทน เนื่องจากเชื่อว่าการใช้เกณฑ์วิญญูชนธรรมดานั้นไม่เป็นธรรมกับผู้ถูกกระทำที่เป็นเพศหญิง

คำสำคัญ: การเฝ้าตามหลังถูกตัดความสัมพันธ์ / มาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรี / การพิจารณาความผิดเกี่ยวกับเพศ

^{*} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Abstract

This article discusses findings regarding the ‘reasonable woman standard’ arising from research entitled “Legal Opinions of Lampang Rajabhat University Law Students on Stalking after the Termination of a Relationship”. One of the objectives of this research was to investigate legal opinions and perceptions of Lampang Rajabhat University law students on stalking after the termination of a relationship. The population for this study was 157 fulltime undergraduate law students at Lampang Rajabhat University. The data were obtained from questionnaires and focus group discussions. The results revealed that after considering the vignette provided, there were differences in legal opinions between male and female students; at a statistically significant level, female students were more likely to consider stalking to be unlawful and to initiate legal proceedings. Focus group discussions showed that female and male students who had experienced being stalked considered stalking to be unlawful. Among stalked students, women stated that they were afraid of being harmed by the stalker, lost their freedom, and that their mental health was affected, whereas men reported that being stalked was threatening, and that it disrupted their lives. On the other hand, most male students who had stalked others believed that stalking was not unlawful because there is no law against it. They disagreed with outlawing stalking because they saw it as a matter of love. The findings therefore harmonize with the debate on the criterion for judging sexual offense trials regarding standards for ‘a reasonable person’ vs. standards for ‘a reasonable woman’. Typically, in a sexual offense case, a reasonable person standard is applied as in a normal case but feminist jurists have suggested that a reasonable person standard should not be the criterion in a sexual offense trial since sexual crimes are normally committed by men against women and thus in a sexual harassment case, the criterion of ‘a reasonable person’ would be unjust for female victims.

Keywords: Stalking after the termination of a relationship / Reasonable woman standard (RWS) / Sexual offense trials

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิญญูชน แปลว่า “ผู้รู้ผิดรู้ชอบตามปกติ” การพิจารณาคดีโดยใช้มาตรฐานของวิญญูชนนั้น เป็นหลักการที่ปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อันเกี่ยวข้องกับเรื่องทรัพย์สิน เช่น มาตรฐานที่ผู้เช่าต้องสงวนทรัพย์สินที่เช่าเสมือนกับที่วิญญูชนจะพึงสงวนทรัพย์สินของตนเอง หรือมาตรฐานการดูแลทรัพย์สินที่รับฝาก หากมีข้อพิพาทระหว่างบุคคลสองฝ่ายว่าอีกฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่ด้วยความระมัดระวังเพียงพอแล้วหรือไม่ เช่น ฝ่ายหนึ่งคงกล่าวอ้างว่าตนทำหน้าที่อย่างดีที่สุดแล้ว แต่ฝ่ายที่เสียหายคงกล่าวอ้างว่า ยังใช้ความระมัดระวังไม่เพียงพอ จึงต้องใช้มาตรฐานความระมัดระวังเพียง “วิญญูชน” มาเป็นมาตรฐานในการตัดสิน ซึ่งมาตรฐานนี้จัดเป็นมาตรฐานระดับกลาง ๆ ขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงแวดล้อมของกรณีนั้น ๆ¹

¹ ตัวอย่าง คำพิพากษาฎีกาที่ 10082/2551

ส่วนในคดีอาญานั้น นักนิติศาสตร์บางท่านเห็นว่ามาตรฐานวิญญูชนไม่ควรจะเป็นหลักการของกฎหมายอาญาโดยให้เหตุผลว่า หลักการในคดีอาญานั้นแตกต่างกันเพราะเป็นเรื่องของสิทธิเสรีภาพของจำเลย ไม่ใช่ข้อพิพาททางทรัพย์สิน ความรับผิดชอบของจำเลยในคดีอาญาต้องพิจารณาที่ “เจตนา” ของจำเลย ด้วยเหตุนี้ คำว่ามาตรฐานของ “วิญญูชน” จึงไม่ปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายอาญา หากจำเลยกล่าวอ้างว่าตนไม่มีเจตนา โจทก์ไม่ได้นำสืบจนปราศจากข้อสงสัย และศาลไม่เห็นพฤติการณ์แวดล้อมอื่น ๆ ที่สื่อให้เห็นถึงเจตนาของจำเลยได้ การจะอ้างอิงหลักในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มากกว่าว่า ตามความเข้าใจของ “วิญญูชน” ทั่วไป จำเลยย่อมมีความผิด จำเลยจึงมีความผิด จึงเป็นการให้เหตุผลที่ไม่ถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม สำหรับประเทศไทยนั้น ในคดีอาญา พบว่า ศาลใช้หลักการพิจารณาจากความเข้าใจของวิญญูชนทั่วไปอยู่ด้วย เช่น คำพิพากษาคดีหมิ่นประมาท ศาลวินิจฉัยว่าจำเลยมีเจตนาหมิ่นประมาทหรือดูหมิ่นหรือไม่ ต้องความเข้าใจของวิญญูชนทั่วไปที่ได้อ่านข้อความนั้น ไม่ใช่ตามความเข้าใจหรือความรู้สึกของจำเลย² หรือในเรื่องบันดลโทษศาลวินิจฉัยว่า กรณีที่จะเป็นการกระทำความผิดโดยบันดลโทษระดมมวลชนประมวลกฎหมายอาญามาตรา 72 นั้น ต้องเป็นเรื่องที่ผู้กระทำความผิดถูกข่มเหงอย่างร้ายแรงด้วยเหตุอันไม่เป็นธรรม และเหตุอันไม่เป็นธรรมนั้นต้องเป็นเรื่องร้ายแรง โดยต้องพิจารณาเปรียบเทียบกับความรู้สึกของคนธรรมดาหรือวิญญูชนทั่วไปที่อยู่ในภาวะวิสัยและพฤติการณ์อย่างเดียวกับผู้กระทำความผิด จะถือเอาความรู้สึกนึกคิดของผู้กระทำความผิดเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาว่าผู้กระทำความผิดถูกข่มเหงอย่างร้ายแรงด้วยเหตุอันไม่เป็นธรรมหรือไม่ได้³

หากพิจารณาจากบทบัญญัติประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 วรรคสี่ที่บัญญัติว่า “กระทำโดยประมาท ได้แก่ กระทำความผิดมิใช่โดยเจตนา แต่กระทำโดยปราศจากความระมัดระวังซึ่งบุคคลในภาวะเช่นนั้นจักต้องมีตามวิสัยและพฤติการณ์ และผู้กระทำอาจใช้ความระมัดระวังเช่นนั้นได้ แต่หาได้ใช้ให้เพียงพอไม่” จึงเห็นได้ว่าหลักวิญญูชนนี้มีที่ใช้ในการพิจารณาว่าการกระทำใดเป็นการกระทำโดยประมาทในกฎหมายอาญาดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าการใช้เกณฑ์มาตรฐานของวิญญูชนตามกฎหมายไทยมีการใช้ทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญา

อย่างไรก็ตาม ในบทความนี้ผู้เขียนเจตนากล่าวถึงเกณฑ์มาตรฐานของวิญญูชน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการนำเอากฎหมายมาปรับใช้กับคดีอาญาความผิดเกี่ยวกับเพศ ที่มีความเชื่อ ทศนะ ความคิดเห็นของผู้ตัดสินคือผู้พิพากษาเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ ซึ่งปรากฏการณ์นี้สามารถเกิดขึ้นได้ไม่ว่ากฎหมายในเรื่องนั้น ๆ จะเป็นกฎหมายที่มีบทบัญญัติกำหนดให้เพศสภาพมีผลบางประการทางกฎหมาย เช่น คดีล่วงละเมิดทางเพศ คดีข่มขืน หรือเป็นกฎหมายที่ไม่ได้คำนึงถึงลักษณะความเป็นเพศ เช่น ความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกายก็ตาม

ในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกาและเครือรัฐออสเตรเลีย แนวคิดที่เป็นประเด็นสำคัญอันหนึ่งในการโต้แย้งเกี่ยวกับการพิจารณาความผิดเกี่ยวกับเพศ ได้แก่ เรื่องของ “วิญญูชน” (reasonable person) ซึ่งในทางกฎหมายมักใช้เกณฑ์การพิจารณาความผิดไปตามมุมมองของบุคคลผู้ผิดรู้ชอบตามปกติแบบเดียวกับคดีทั่วไป ในขณะที่นิติศาสตร์สกุลสตรีนิยมเสนอให้ไม่นำหลักเกณฑ์เรื่องวิญญูชนทั่วไปมาใช้ในคดีความผิดเกี่ยวกับเพศที่มักเกิดขึ้นโดยชายกระทำต่อหญิง กล่าวโดยเฉพาะในคดีการคุกคามทางเพศ (sexual harassment cases) ให้

² บันทึกการสังเกตการณ์คดี คดี เอกชัย : คนชายชู้ตี ถูกฟ้องตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112 ข้อหาหมิ่นประมาทพระมหากษัตริย์. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2557 จาก <http://freedom.ilaw.or.th/yii/images/uploads/Ekkachai%20CDseller%20Trial%20observation.pdf>

³ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10/2549

ใช้เกณฑ์มาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรี (Reasonable Woman Standard: RWS) แทน ทั้งนี้ โดยมีงานวิจัยที่ยืนยันว่าการใช้เกณฑ์วิญญูชนธรรมดานั้นไม่เป็นธรรมกับผู้ถูกกระทำที่เป็นเพศหญิง ซึ่งส่งผลให้แนวคำวินิจฉัยของศาลปฏิเสธไม่รับรู้ความรุนแรงต่อสตรีไม่ว่าผู้ตัดสินจะตระหนักหรือไม่ก็ตาม ผู้เขียนจึงต้องการศึกษาว่า ในพฤติกรรมการเป็นความผิดเกี่ยวกับเพศนั้น ผู้ชายและผู้หญิงมีมุมมองที่แตกต่างกันหรือไม่ หากแตกต่างกันก็แสดงว่ามีความเป็นไปได้ที่กฎหมายและการใช้กฎหมายจะไม่เป็นธรรมต่อผู้หญิงที่เป็นฝ่ายถูกกระทำ ทั้งนี้ โดยทดลองเก็บตัวอย่างเกี่ยวกับการเฝ้าตาม (stalking) ที่จัดเป็นพฤติกรรมการคุกคามทางเพศอย่างหนึ่งที่เพศสภาพมีผลบางประการทางกฎหมาย

การเฝ้าตาม หรือ stalking⁴ หมายถึง พฤติกรรมการรบกวนความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคลหนึ่ง (หรือบางครั้งอาจเป็นกลุ่มบุคคล) ต่อบุคคลอื่น การรบกวนกระทำหลากหลายวิธี เช่น เฝ้าตาม เตรีดเตร้อยู่ใกล้ ๆ จ้องมอง หรือจู่โจมบุคคล ติดต่อบุคคลในทุกวิถีทาง เช่น โทรศัพท์ ส่งจดหมาย อีเมล หรือการใช้เทคโนโลยีใด ๆ การเข้าไปใกล้ หรือเข้าไปในสถานที่ที่บุคคลอาศัยอยู่หรือทำงานอยู่ ทั้งวัตถุประสงค์เกี่ยวไว้ให้ โดยเรียกร้องความสนใจจากบุคคล หรือการมอบวัตถุให้แก่บุคคลทางตรงหรือทางอ้อม⁵

สำหรับประเทศไทยยังไม่มีกรณีบัญญัติเรื่องการเฝ้าตามให้เป็นความผิดโดยเฉพาะ ยกเว้นจะมีการกระทำซึ่งเข้าข่ายที่มีกฎหมายบัญญัติให้เป็นความผิดร่วมด้วย เช่น พาผู้อื่นไปเพื่อการอนาจาร โดยใช้ขู่ข่มขู่ หลอกหลวง ขู่เชือด ใช้กำลังประทุษร้าย ใช้อำนาจครอบงำผิดคลองธรรม หรือใช้วิธีข่มขืนใจด้วยประการอื่นใด (มาตรา 284 แห่งประมวลกฎหมายอาญา) ข่มขืนใจผู้อื่นให้กระทำการใด ไม่กระทำการใด หรือจำยอมต่อสิ่งใด โดยทำให้กลัวว่าจะเกิดอันตรายต่อชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ ชื่อเสียงหรือทรัพย์สินของผู้ถูกข่มขืนใจนั้นเองหรือของผู้อื่น (มาตรา 309 แห่งประมวลกฎหมายอาญา) ทำให้ผู้อื่นเกิดความกลัว หรือความตกใจ โดยการขู่เชือด (มาตรา 392 แห่งประมวลกฎหมายอาญา) กระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการรังแกหรือข่มเหงผู้อื่น หรือกระทำให้ผู้อื่นได้รับความอับอายหรือเดือดร้อนรำคาญในที่สาธารณะ สถานที่หรือต่อหน้าธารกำนัล (มาตรา 397 แห่งประมวลกฎหมายอาญา) และการส่งข้อมูล คอมพิวเตอร์หรือจดหมายอิเล็กทรอนิกส์แก่บุคคลอื่นโดยปกปิดหรือปลอมแปลงแหล่งที่มาของการส่งข้อมูลดังกล่าว อันเป็นการรบกวนการใช้ระบบคอมพิวเตอร์ของบุคคลอื่นโดยปกติสุข (มาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550)

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาการรับรู้ของกลุ่มตัวอย่าง ต่อพฤติกรรมการเฝ้าตามที่เกิดขึ้นในลักษณะที่ยืดเยื้อ หลังจากฝ่ายผู้กระทำถูกตัดสัมพันธ์รักจากผู้ถูกกระทำ ว่าควรจะเป็นพฤติกรรมที่ผิดกฎหมายหรือไม่ และมีความแตกต่างระหว่างเพศหญิงและเพศชายในเรื่องมุมมองทางกฎหมายที่มีต่อพฤติกรรมดังกล่าวหรือไม่

การศึกษาครั้งนี้ได้จำกัดประเภทของบุคคลที่ทำการศึกษาให้แคบลง โดยเจาะจงเลือกกลุ่มนักศึกษาในมหาวิทยาลัย เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีลักษณะเหมาะสม ทั้งในด้านวัย ระดับความรู้ การศึกษา และโอกาสที่จะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการตามจับ การตามตื้อ หรือการขอสคืนหลังการถูกตัดความสัมพันธ์ และผู้วิจัยได้ใช้โอกาสในการทำงานอยู่ในมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เลือกนักศึกษาสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เป็นกรณีศึกษา โดยวัตถุประสงค์ของการวิจัยมีได้มุ่งหวังผลการศึกษาในเชิงการสร้างกฎหมายใหม่ เนื้อหาที่วิเคราะห์เน้นไปที่ทัศนคติหรือมุมมองของบุคคลเกี่ยวกับความชอบหรือมิชอบด้วยกฎหมายเกี่ยวกับพฤติกรรมการเฝ้าตาม

⁴ ยังไม่มีการบัญญัติศัพท์เป็นภาษาไทย

⁵ Criminal Code (Stalking) Amendment Act 1999 (QLD)

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาถึงมุมมองและการรับรู้ของนักศึกษาสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำปางต่อพฤติกรรมการเฝ้าตามที่เกิดขึ้นในลักษณะที่ยืดเยื้อ หลังจากฝ่ายผู้กระทำถูกตัดสัมพันธ์จากผู้ถูกระทำว่าควรจะเป็นพฤติกรรมที่ผิดกฎหมายหรือไม่ เพศชายและหญิงมีผลต่อมุมมองแตกต่างกันหรือไม่

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากร ได้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาตรี ภาคปกติ สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำปาง จำนวนทั้งสิ้น 157 คน

2. เครื่องมือวิจัยที่ใช้เก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถามแบบตอบเอง มีวัตถุประสงค์เพื่อถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการเฝ้าตามหลังการถูกตัดความสัมพันธ์ ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงมาก่อน โดยมีเรื่องสมมุติเกี่ยวกับสถานการณ์การเฝ้าตามให้กลุ่มตัวอย่างอ่าน และถามคำถามเพื่อให้ทราบความคิดเห็นและการรับรู้ทางกฎหมายเกี่ยวกับพฤติกรรมการเฝ้าตาม

สำหรับการทดสอบความตรงของแบบสอบถาม (validity) นั้น เมื่อได้เรื่องสมมุติ และข้อคำถามในแบบสอบถามแล้ว ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเนื้อหา และคำถามที่ใช้วัด เพื่อตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (content validity) และความเหมาะสมของภาษาที่ใช้ (wording) และขอคำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปทดลองเก็บข้อมูล วิธีทดสอบแบบสอบถาม ใช้การหาค่าตรงกันความสอดคล้อง (IOC: Index of item objective congruence) เมื่อนำความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญหาค่าความตรงเชิงเนื้อหา ใช้เกณฑ์พิจารณา $IOC < 0.50$ ถือว่าข้อคำถามนั้นไม่มีความตรงเชิงเนื้อหา หากค่า $IOC > 0.50$ ถือว่าข้อคำถามนั้นมีความตรงเชิงเนื้อหา ซึ่งแบบสอบถามทุกข้อมีค่า $IOC > 0.50$ ทุกข้อ ดังนั้น แบบ สอบถามที่ใช้มีความตรงเชิงเนื้อหา

จากนั้น นำแบบสอบถามที่ปรับแก้ไขแล้วไปทดลองใช้กับกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏรำปาง จำนวน 30 คน เพื่อทดสอบค่าความเชื่อถือได้ (reliability) โดยใช้การวัดด้วยค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (alpha coefficient) ของครอนบาค (1951) ซึ่งพิจารณาจากค่าความสัมพันธ์ระหว่างคำถามแต่ละข้อในแบบสอบถาม นั้น และจากการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของแบบสอบถาม ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา มีค่าอยู่ที่ 0.7 แสดงว่าแบบสอบถามมีความน่าเชื่อถือสามารถนำไปใช้ได้ เนื่องจากค่า α มีค่าเข้าใกล้ 1

นอกจากนั้น มีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยให้นักศึกษานิติศาสตร์ที่ลงทะเบียนเรียนวิชาการระเบียบวิธีวิจัยทางกฎหมายเป็นผู้ช่วยวิจัยหาผู้ที่มีประสบการณ์การถูกเฝ้าตาม และผู้ที่เคยเฝ้าตามผู้อื่น มาจัดให้มีการสนทนากลุ่ม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการแจก และเก็บแบบสอบถามจากนักศึกษาที่เป็นประชากรในการศึกษารั้งนี้ด้วยตัวเอง และในการสนทนากลุ่มดำเนินการโดยมีนักศึกษาเป็นผู้ช่วย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ในส่วนของข้อมูลเชิงปริมาณ วิเคราะห์โดยการไ้สถิติบรรยาย ได้แก่ การแจกแจงความถี่ และค่าร้อยละ และนำเสนอในรูปตารางประกอบความเรียง ความสัมพันธ์ระหว่าง เพศ กับความถี่ การลงความเห็นว่าการเฝ้าตามเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย และการตัดสินใจดำเนินการตามกฎหมายของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏรำปาง วิเคราะห์โดยใช้การทดสอบไค-สแควร์ (Chi-square test) โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ส่วนคำตอบจากการสนทนากลุ่ม ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) และเขียนสรุปในรูปความเรียง

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาสรุปข้อมูลที่น่าสนใจได้ดังนี้

1. ข้อมูลจากแบบสอบถาม จากการสรุปข้อมูลแบบสอบถามจากนักศึกษาเพศชายจำนวน 78 คน (ร้อยละ 49.68) เพศหญิงจำนวน 79 คน (ร้อยละ 50.32) พบว่า

1.1 จากเรื่องสมมุติเกี่ยวกับพฤติกรรมกรเฝ้าตามที่ได้อ่าน นักศึกษาสาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีส่วนใหญ่เห็นว่า การเฝ้าตามเพื่อขอคืนดีของผู้กระทำที่บรรยายในเรื่องควรเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย (ร้อยละ 83.44) โดยเพศหญิงเห็นว่าควรเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายมากกว่าเพศชาย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

1.2 เมื่อเปรียบเทียบแนวโน้มของการตัดสินใจดำเนินการตามกฎหมายหากประสบกับพฤติกรรมกรเฝ้าตาม ในกลุ่มนักศึกษาชายและหญิง พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยเพศหญิงระบุว่า จะดำเนินการตามกฎหมายมากกว่าเพศชาย

2. ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม

2.1 นักศึกษาหญิงและชายที่มีประสบการณ์ถูกเฝ้าตาม ถูกตามจากคนรักเก่า และจากผู้ที่ตนไม่รู้จัก ผู้ที่ถูกตามทั้งหญิงและชายส่วนใหญ่เห็นว่ากรตามเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ผู้หญิงระบุว่าทำให้ตนหวาดกลัวว่าบุคคลคนนั้นจะเข้ามาทำร้าย ทำให้สูญเสียอิสรภาพไปบางส่วน ซึ่งทำให้มีผลกระทบต่อสภาพจิตใจ ส่วนผู้ชายที่ถูกตามคิดว่าการตามมากจนรู้สึกเป็นภัยคุกคาม รบกวนกิจวัตรประจำวัน

2.2 นักศึกษาชายที่เคยเฝ้าตามผู้อื่น ส่วนใหญ่คิดว่าการตามผู้อื่นไม่ผิดกฎหมาย เพราะไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ และไม่เห็นด้วยหากจะมีกฎหมายบัญญัติให้การกระทำเป็นความผิด เพราะเป็นเรื่องของความรักของคนหนุ่มสาว

2.3 นักศึกษาชายที่ไม่เคยเฝ้าตามผู้อื่น ทั้งหมดคิดว่าการตามผู้อื่นไม่เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย รัฐไม่ควรมีมาตรการใด เพราะการถือธรรมดาไม่น่าจะเป็นอะไร ขึ้นกับคนสองคนไม่เกี่ยวกับรัฐ

2.4 นักศึกษาหญิงที่ไม่เคยถูกตาม มีบางส่วนเห็นว่าการเฝ้าตามไม่ควรเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย แต่ส่วนใหญ่คิดว่าควรบัญญัติให้เป็นความผิดตามกฎหมายอาญา

กล่าวโดยสรุป ในทัศนะของผู้ที่ถูกตามทั้งชายและหญิง เห็นว่าการเฝ้าตามควรเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ในขณะที่ตามผู้อื่นหรือผู้ชายที่ไม่เคยตามผู้อื่นเห็นว่าไม่ควรเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ส่วนผู้หญิงที่ไม่เคยถูกตามมีทั้งที่เห็นว่าการเฝ้าตามผิดและไม่ผิดกฎหมาย

อภิปรายผลการวิจัย

จากการทดสอบทางสถิติเกี่ยวกับมุมมองของนักศึกษาที่ได้อ่านเรื่องสมมุติเกี่ยวกับการเฝ้าตามพบว่า เพศสภาวะมีความสัมพันธ์กับมุมมองในทางกฎหมายเกี่ยวกับการเฝ้าตามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผู้หญิงมีความเห็นว่าพฤติกรรมกรเฝ้าตามควรเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายมากกว่าผู้ชาย และผู้หญิงแสดงความคิดเห็นว่าจะดำเนินการตามกฎหมายมากกว่าผู้ชาย ซึ่งสนับสนุนแนวคิดของนักทฤษฎีสตรีนิยมที่ว่าในคดีความผิดทางเพศที่ผู้หญิงเป็นฝ่ายถูกรกระทำมากกว่านั้น ผู้หญิงมีปฏิกิริยาต่อพฤติกรรมที่กระทำต่อตนว่าควรได้รับการลงโทษมากกว่าผู้ชาย ดังนั้น การบัญญัติ การบังคับใช้ และการตีความกฎหมายเกี่ยวกับพฤติกรรมกรเฝ้าตามที่มีขอบด้วยกฎหมายควรคำนึงถึงความแตกต่างทางเพศประกอบด้วย

ในสหรัฐอเมริกา ข้อแตกต่างของมาตรฐานวิญญูชนกับมาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรี ปรากฏในกฎหมายที่เรียกว่า sexual harassment law ซึ่งตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างเพศชายและเพศหญิงที่ส่งผลต่อปฏิกิริยาที่มีต่อเรื่องเกี่ยวกับเพศ ทั้งนี้ เนื่องจากนับแต่อดีตกาลมาผู้หญิงเสี่ยงต่อการกระทำรุนแรง

ทางเพศมากกว่าผู้ชาย ผู้พิพากษาจำนวนหนึ่งจึงเห็นว่ามุมมองที่เหมาะสมในการวินิจฉัยข้อกล่าวหาคุกคามทางเพศควรพิจารณาจากมาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรี นอกจากนั้นแล้วมีงานวิจัยของกลุ่มสตรีนิยมที่สนับสนุนแนวคิดนี้ เช่น งานวิจัยของแทงรีและฮาเยส (Tangri & Hayes, 1997, p. 124) พบว่าผู้หญิงมีความรู้สึกหรือปฏิกิริยาต่อต้านพฤติกรรมคุกคามทางเพศเร็วกว่าผู้ชาย ชีตความอดทนต่อพฤติกรรมต่ำกว่าผู้ชาย (lower threshold) ดังนั้น ในการพิจารณาพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการคุกคามทางเพศจึงควรใช้มุมมองของผู้หญิง หรือผู้ถูกระทำ โดยสนับสนุนให้ใช้ ‘reasonable woman standard’ แทน ‘reasonable person standard’ ซึ่งโดยความเข้าใจทั่วไปหมายถึง ‘reasonable man standard’ (เกณฑ์มาตรฐานของเพศชาย) นั่นเอง เพราะกฎหมายมักเป็นพื้นที่ของผู้ชายเสียเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้น แทงรีและฮาเยส ยังสนับสนุนว่าการคุกคามทางเพศต้องถูกทดสอบโดยมุมมองของผู้ถูกระทำ (target) ไม่ใช่คนดู (beholder) หรือผู้กระทำ (perpetrator) ดังนั้น การวินิจฉัยคดีจึงควรจะต้องใช้มุมมองของผู้เสียหายมากกว่าที่จะใช้มุมมองของพยานจำเลย หรือแม้แต่มุมมองของผู้ตัดสินคดี เพราะในสายตาของคนมองดูเหตุการณ์ย่อมแตกต่างจากความรู้สึกของผู้ถูกระทำ ซึ่งประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นในผลงานวิจัยชิ้นปัจจุบันเช่นกัน ที่พบว่า ในทัศนะของผู้ที่ถูกตามทั้งชายและหญิงเห็นว่าการเฝ้าตามควรเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ในขณะที่ผู้ที่ตามผู้นั้นกลับคิดว่าไม่ควรมีผิดกฎหมาย กล่าวคือ ผู้ถูกระทำมองในแง่การถูกข่มขู่ คุกคาม แต่ผู้กระทำมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาหรือเป็นเรื่องความรัก และแม้แต่ผู้ที่ไม่เคยตามหรือไม่เคยถูกตาม คือ อยู่ในสถานะบุคคลภายนอกที่มองดูเหตุการณ์ ก็เห็นว่าการเฝ้าตามไม่ควรผิดกฎหมาย

ประเด็นต่อมา ในการตัดสินคดีทางเพศนอกเหนือจากที่จะคำนึงถึงองค์ประกอบของกฎหมายแล้ว ลักษณะที่มีผลต่อดุลพินิจของผู้ตัดสินที่เป็นเพศชาย ได้แก่ อคติทางเพศต่าง ๆ อาทิ การโทษเหยื่อ (blaming the victim) เช่น ผู้หญิงถูกข่มขืนเพราะยั่ววนให้ทำหรือแต่งกายเชิญชวนทำให้ผู้ชายอดใจไม่ได้ หรือการมีทัศนคติที่เป็นปรปักษ์ต่อผู้หญิง (hostility toward women) เช่น ผู้หญิงที่ทำตัวไม่ดีไม่รักษาวลสงวนตัวสมควรแล้วที่จะถูกข่มขืน ดังนั้น การผลักดันให้ใช้มาตรฐานของเพศหญิงในการตัดสินคดีทางเพศจะช่วยให้ผู้หญิงได้รับความเป็นธรรมมากขึ้น ตัวอย่างการวิจัยในระยะนี้ที่สนับสนุนว่าการตัดสินโดยใช้เกณฑ์มาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรีจะเพิ่มโอกาสให้ผู้หญิงชนะคดีที่ตนถูกคุกคามทางเพศ เช่น งานวิจัยในสหรัฐอเมริกาของเพอร์รีและคณะ (Perry et al., 2004, cited in Dunlap, 2010, p. 97) สำรวจการตัดสินคดีของศาลในคดีคุกคามทางเพศ จำนวน 124 คดี พบว่า ในศาลที่กำหนดเงื่อนไขให้ตัดสินโดยใช้มาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรี ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายคุกคามทางเพศสหรัฐอเมริกา โจทก์ชนะคดี ร้อยละ 50 เทียบกับ ร้อยละ 24 ในศาลอื่น นอกจากนี้ การวิจัยที่ใช้สถานการณ์ลูกขุนจำลอง (mock juror) พบว่าลูกขุนชายมีอัตราการตัดสินคดีการเฝ้าตาม (stalking) ในเชิงกรณจำเลย (ที่เป็นผู้กระทำ) มากกว่า เช่น ลงความเห็นว่ามีผิด (not-guilty verdicts) และคำให้การของจำเลยมีน้ำหนักน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น ในขณะที่ลูกขุนหญิงมีแนวโน้มที่จะลงความเห็นในเชิงสนับสนุนผู้เสียหายมากกว่า เช่น ลงความเห็นว่ามีผิด (guilty verdicts) ทั้งนี้ เกี่ยวกับเกณฑ์วินิจฉัยความผิด ศูนย์ช่วยเหลือผู้เสียหายจากอาชญากรรมแห่งชาติสหรัฐอเมริกา แนะนำให้ใช้เกณฑ์วิญญูชน (reasonable person) แต่ให้ใช้โดยคำนึงถึงพฤติการณ์แวดล้อมของผู้เสียหายประกอบด้วย

ในประเทศไทย งานวิจัยของสมชาย ปรีชาศิลปกุล (2551) สะท้อนให้เห็นว่าเพศวิถีมลในคำพิพากษาหรือกล่าวได้ว่า พบอคติทางเพศในความยุติธรรมว่าด้วยเพศ (gender justice) ในหลายเรื่อง อาทิ การข่มขืนเป็นเรื่องการกระทำของคนแปลกหน้า โดยฝ่ายหญิงได้ต่อสู้ขัดขวางอย่างเต็มที่ และภายหลังจากถูกข่มขืนก็ได้ดำเนินการทางกฎหมายทันที (สมชาย ปรีชาศิลปกุล, 2551, หน้า 84) ซึ่งกรณีแรกนี้เป็นการวิเคราะห์คำ

พิพากษาฎีกาที่กล่าวได้ว่ามีความเชื่อ ทศนะ ความคิดเห็นของผู้ตัดสินคือผู้พิพากษาเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการปรับใช้กฎหมายที่มีบทบัญญัติกำหนดให้เพศสภาวะมีผลบางประการทางกฎหมาย นอกจากนั้น ในคดีความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย ซึ่งเป็นกฎหมายที่ไม่ได้คำนึงถึงลักษณะความเป็นเพศ หากสามีได้ทำร้ายหรือฆ่าหญิงผู้เป็นภรรยาและรวมไปถึงชายชู้ ในทัศนะของศาลมีแนวโน้มจะอธิบายว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำโดย “บันดาลโทสะ” อันเนื่องมาจากถูกข่มเหงอย่างร้ายแรงด้วยเหตุไม่เป็นธรรม แต่ในคดีที่หญิงตกเป็นจำเลยในข้อหาทำร้ายร่างกายหรือฆ่าสามีของตนเนื่องจากความรุนแรงต่อเนื่องที่ตนเองถูกกระทำมาโดยตลอด ศาลมักพิจารณาถึงความรุนแรงที่ชายสามีทำต่อหญิงภรรยาว่าเป็นเรื่องปกติเหมือนลึกลับกับพันต้องกระทบกระทั่งกันเป็นธรรมดา ข้ออ้างของหญิงในการป้องกันตนเองมักไม่ได้รับความสำคัญ การตอบโต้ของภรรยาที่ทำให้สามีตายหรือบาดเจ็บสาหัสแม้จะถูกฟังว่าเป็นการป้องกันตนเองแต่ก็เป็นกรกระทำที่เกินกว่าเหตุ (สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, 2551, หน้า 85) เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมที่ทำให้หญิงต้องตกเป็นโจทก์หรือจำเลยไม่อาจทำให้เธออยู่ในฐานะอื่น นอกจาก ภรรยา คนรัก ลูกจ้าง หรือเหยื่อ ที่มีมาตรฐานของวิญญูชนทั่วไปกำกับอยู่ในกระบวนการยุติธรรม เช่น คดีข่มขืน ศาลวางกรอบจากมาตรฐานของวิญญูชนทั่วไป 3 เรื่อง คือ บาดแผล ระยะเวลาแห่งความ และภูมิหลังของผู้เสียหาย กล่าวคือ ชายผู้ข่มขืนต้องเป็นคนแปลกหน้า (ดังนั้น ภรรยาไม่อาจถูกสามีข่มขืน) ต้องมีการใช้กำลัง อาวุธ หลังจากถูกข่มขืนผู้หญิงต้องรีบไปแจ้งความ ในทางตรงข้าม หากมีข้อเท็จจริงว่าผู้กระทำไม่ใช่ชายแปลกหน้าแต่เป็นผู้เคยมีความสัมพันธ์ทางเพศกันมาก่อน (ดังนั้น ผู้หญิงที่ถูกคนรักข่มขืนมักถูกมองว่าสมยอม) มีการบังคับโดยใช้อำนาจเช่นนายจ้างลูกจ้างทำให้ฝ่ายหญิงไม่กล้าตั้งรณชดชวางจึงไม่เกิดบาดแผล หรือภายหลังถูกข่มขืนผู้หญิงใช้เวลาไตร่ตรองและทำใจก่อนไปแจ้งความกับตำรวจ ก็จะไม่เข้ารูปแบบของการข่มขืนที่คนทั่ว ๆ ไปเข้าใจกัน และจะถูกมองว่าเป็นการยินยอมพร้อมใจ (สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, 2551, หน้า 67)

คำพิพากษาจึงมิใช่เป็นเรื่องของการนำกฎหมายมาปรับใช้กับคดีเท่านั้น ผู้ศึกษากฎหมายคงจะเคยได้ยินคำกล่าวที่ว่าความยุติธรรมขึ้นอยู่กับว่ามือเขานี้ผู้พิพากษาทานอะไร (Justice is what the judge ate for breakfast) ดังนั้น ยังมีเรื่องของความเชื่อ ทศนะ ความคิดเห็นของผู้ตัดสินเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการวินิจฉัยคดีอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ ซึ่งปรากฏการณ์นี้อาจเกิดขึ้นได้แม้แต่บทบัญญัติที่ไม่ได้คำนึงถึงความเป็นเพศเอาไว้แต่อย่างใด การใช้ฐานความเชื่อด้านเพศวิถีของชายหญิงเข้ามากำกับจึงมีผลต่อการตัดสินคดี ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่าในกระบวนการยุติธรรมไทยควรจะได้มีการหยิบยกประเด็นเพศสภาวะ (gender) และเพศวิถี (sexuality) มาพิจารณาอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

สำหรับประสบการณ์ของผู้เขียนเองนั้น ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการถูกคุกคามทางเพศ (sexual harassment) และการเฝ้าตาม (stalking) พบว่า ในมุมมองของผู้ถูกคุกคามทางเพศและถูกเฝ้าตาม ทั้งสองกรณีเพศสภาวะมีผลต่อการตัดสินว่าพฤติกรรมดังกล่าวเป็นการกระทำที่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้ถูกระทำ และยังพบว่าผู้หญิงรู้สึกกลัวพฤติกรรมเฝ้าตามมากกว่าผู้ชาย และกลัวว่ามีโอกาสจะเกิดอันตรายขึ้นกับตัวเองมากกว่าผู้ชายจะรู้สึกกลัว ดังนั้น การบัญญัติและการตีความกฎหมายเกี่ยวกับพฤติกรรมดังกล่าวควรคำนึงถึงความแตกต่างทางเพศประกอบด้วย (ปองปรารณ สุนทรเกสัช, 2555, หน้า 130)

กล่าวโดยสรุปการล่วงละเมิดทางเพศอาจเกิดในสังคมที่มีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม แต่มีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่งคือผู้หญิงเป็นฝ่ายถูกระทำมากกว่าผู้ชาย กฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันการเฝ้าตาม (anti-stalking law) มักใช้ระยะเวลาในกระบวนการออกกฎหมาย เช่นเดียวกับกฎหมายเกี่ยวกับการคุกคามทางเพศ (harassment law) นอกจากนั้น กระบวนการนิติบัญญัติก็มักถูกครอบงำด้วยความคิดแบบชายเป็นใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการกำหนดองค์ประกอบความผิดที่ต้องตีความโดยเคร่งครัด การใช้ดุลพินิจในการตัดสิน

คดี การรวบรวมพยานหลักฐาน การพิสูจน์ความผิด และมายาคติเกี่ยวกับเพศในสังคม ซึ่งส่งผลต่อคดีในการพิจารณาคดี ดังนั้น การใช้กฎหมายเพื่อคุ้มครองสตรีจากความรุนแรงทางเพศ ควรจะต้องใช้มุมมองของผู้หญิงซึ่งเป็นผู้เสียหายเป็นศูนย์กลางโดยใช้มาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรีเพื่อความเป็นธรรมของผู้เสียหายที่เป็นผู้หญิง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ท่ามกลางความพยายามผลักดันในเรื่องสถานะของสตรีไทย กฎหมายเป็นเครื่องมือที่สำคัญประการหนึ่งในการปกป้องและคุ้มครองสตรี ตลอดจนส่งเสริมความยุติธรรมให้เกิดขึ้นอย่างเท่าเทียมกันในทุกเพศ การนำมาตรฐานทางเหตุผลในบริบทของสตรีมาใช้ประกอบการวินิจฉัยคดีจึงน่าจะเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่วงการนิติศาสตร์ของไทยควรจะได้หยิบยกขึ้นมาพิจารณากันอย่างจริงจัง เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อที่เสียงของผู้หญิงในกระบวนการยุติธรรมจะได้ดังขึ้นมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

ทำการศึกษาในระดับใหญ่ขึ้น อาทิ มุมมองของประชาชนต่อปัญหานี้ เพื่อให้ได้ผลการศึกษาที่สามารถนำไปเป็นข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติ ที่มีผลกระทบต่อสังคมในระดับกว้าง เนื่องจากการศึกษครั้งนี้มีข้อจำกัดด้านการศึกษาประชากรในระดับเล็ก หากทำการศึกษาในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนระดับประเทศ ผลการศึกษาก็จะสามารถนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550. (2550). ราชกิจจานุเบกษา.

เล่ม 124 ตอนที่ 27ก.

ปองปรารณณ์ สุนทรภัสส์. (2555). มุมมองในทางกฎหมายเกี่ยวกับการรบกวนความเป็นอยู่ส่วนตัวของ

บุคคลของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง : ศึกษากรณีการเฝ้าตามหลังการถูกตัด

ความสัมพันธ์. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2551). เพศวิถีในคำพิพากษา. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยระพีพัฒนศักดิ์ สำนักงานศาลยุติธรรม.

Dunlap, E.E. (2010). Stalking myth acceptance: an investigation of attitudinal constructs associated with gender differences in judgments of intimate stalking. Ph.D. Dissertation. Kentucky: University of Kentucky.

Tangri, S.S. & Hayes, S.T. (1997). Theories of sexual harassment. In W O'Donohue (ed.), Sexual harassment: theory, research, and treatment. (pp. 112-128). Boston: Allyn & Bacon.

The National Center for Victims of Crime (NCVC), Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice. (2007). Stalking victimization. Brochure